

EWA ZMUDA (Kraków)
ORCID: 0000-0001-7858-2643

ANGELOLOGIA A ŻEŃSKIE IMIONA ZAKONNE

Abstract

ANGELOLOGY AND FEMALE RELIGIOUS NAMES

The article takes up the issue of theological significance of religious names. The material of female religious names gathered in Polish monasteries has been analyzed in terms of its angelological content, i.e. references to Catholic teachings about angels contained in these names. The analysis takes into account the diachronic aspect as well.

Keywords: onomastics, antroponomy, names, religious names, theological meaning

Słowa kluczowe: onomastyka, antroponomia, imiona, imiona zakonne, znaczenie teologiczne

„Cechą imienia jest jego stałość. Z ważnych powodów jest jednak możliwa, tak obecnie, jak i w przeszłości, zmiana imienia. Spotykane są przykłady zmiany imienia przy przechodzeniu z jednej grupy narodowej do innej (np. u polskich emigrantów), przy zmianie obrządku lub wyznania, przy wstąpieniu do zakonu”¹.

Ten ostatni przykład zmiany imienia jest zagadnieniem szczególnym, bo choć imię zakonne ma wiele cech wspólnych z imionami, nazwijmy je, prymarnymi, to również wskazać można różnice, które wyraźnie odróżniają imiona zakonne od innych jednostek w tej grupie antroponomów i które czynią je imionami wtórnymi. Przykładami tych różnic mogą być: budowa (imię zakonne może być złożone z jednego członu, dwóch, trzech, a w niektórych zakonach do imienia dołączany jest predykat)², motywacja (głównie religijna) czy znaczenie teologiczne (badacze są zgodni, że imiona, jak inne nazwy własne, nie mają znaczenia leksykalnego, można w nich jednak wskazać inne rodzaje znaczeń, jak np. kategorialne, gramatyczne, emotywnie, etymologiczne, pragmatyczne i inne³, natomiast dla imion zakonnych szczególnie istotne wydaje się znaczenie teologiczne jednostki).

¹ M. Malec, *Imiona*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Kraków 2005, s. 115.

² Pisałam o tym w artykule *(Nie)zależność imion zakonnych od chrześcijańskich (na przykładzie imion karmelitów bosych)*, „Socjolingwistyka” 2017, nr 31, s. 191–204.

³ Na temat znaczeń nazw własnych zob. Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne...*, s. 15–36.

Pisząc o znaczeniu teologicznym (przez które rozumiem treści teologiczne zawarte w imieniu) imion zakonnych, należy podkreślić, że można je analizować tylko na materiale imion, które zostały nadane w danym zakonie. Praktyka funkcjonowania imion jest bowiem bardzo różna w poszczególnych zakonach czy instytutach życia duchowego. *Dizionario degli Istituti di Perfezione* wymienia następujące odmiany owej praktyki: 1. zmiana imienia chrzestnego i rezygnacja z używania nazwiska rodzowego; 2. zachowanie imienia chrzestnego i opuszczenie nazwiska, w którego miejsce używano miejsca pochodzenia zakonnika (miasto, kraj, region); 3. zachowanie imienia chrzestnego z dodaniem imienia jakiegoś świętego lub tajemnicy; 4. dodanie do nowo nadanego imienia zwrotu „święty” (taki zwyczaj istniał we Francji). Jako najczęstszy sposób słownik wskazuje opuszczenie imienia i nazwiska i przyjęcie nowego imienia (oraz przydomku)⁴.

W Polsce omawiany zwyczaj obecnie również nie jest jednorodny. Współcześnie w zakonach można spotkać następujące praktyki: 1. pozostawienie imienia chrzestnego o wstąpieniu do zakonu (i nazwiska); 2. pozostawienie imienia chrzestnego, ale dołączenie drugiego imienia lub/i predykatu (rezygnacja z nazwiska poza aktami administracyjno-prawnymi); 3. zmiana imienia na imię/imiona wybrane i narzucone przez przełożonych; 4. zmiana imienia na imię/imiona wybrane przez kandydata do życia zakonnego, a zatwierdzone przez władze zakonne; 5. możliwość zmiany imienia lub pozostawienia imienia chrzestnego.

Zasadne jest omawianie znaczenia teologicznego w tych przypadkach, w których doszło do zmiany imienia (czy to na imię wybrane przez kandydata, czy na imię narzucone przez przełożonych). Analiza znaczenia teologicznego winna polegać na odkryciu i opisie treści teologicznych zawartych w imieniu⁵.

Najczęściej imię zakonne odwołuje się bezpośrednio do jakiegoś wzoru osobowego poprzez przywołanie świętego, który nosił dane imię (np. *Teresa*). Choć ta grupa bez wątpienia jest najliczniejsza, nie wyczerpuje zagadnienia. Dość dużą grupę imion stanowią te odsyłające do osoby Matki Boskiej – wprost przywołujące jej imię (np. *Maria*, *Miriam*) bądź poprzez wskazanie jej przymiotów, dogmatów maryjnych czy wydarzeń z jej życia (np. *Mariancilla*, *Assumpta* ‘Wniebowzięta’). Ponadto imiona zakonne mogą być motywowane istotami duchowymi – aniołami (zarówno nazwami całej grupy, jak i imionami własnymi aniołów). Znaczenie teologiczne zawarte jest także w imionach odapelatywnych (np. *Elekta* – *electa* ‘wybrana’; *Humilitas* – *humilitas* ‘pokora, uniżenie się’) nawiązujących do wartości, cnót, dogmatów, wydarzeń zbawczych itp.⁶

⁴ Por. *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, red. G. Pelliccia, G. Rocca, t. 6, Rzym 1980.

⁵ Z tego względu analizy te wpisują się w nurt badań teolingwistycznych. Na temat teolingwistyki zob. *Theolinguistics*, red. J.-P. van Noppen, Bruksela 1981; D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Nowy Jork 1997; E. Kucharska-Dreiss, *Teolingwistyka – próba popularyzacji terminu*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań 2004, s. 23–30; E. Zmuda, *Nominacje istot duchowych w pismach wybranych mistyków*, Kraków 2012.

⁶ Jeszcze więcej treści teologicznych zawartych jest w samych predykatkach.

W niniejszym artykule analizuję zawarte w imionach zakonnicy treści teologiczne odsyłające do angelologii katolickiej.

Istnienie aniołów, czyli istot duchowych, stanowi w Kościele katolickim prawdę wiary, a nauką, która zajmuje się aniołami w ramach teologii katolickiej, jest dział dogmatyki zwany angelologią. Święty Augustyn zwracał uwagę na to, że nazwa *anioł* oznacza funkcję, nie naturę⁷. Jak czytamy w *Katechizmie Kościoła katolickiego*: „Jako stworzenia czysto *duchowe* aniołowie posiadają rozum i wolę: są stworzeniami osobowymi i nieśmiertelnymi. Przewyższają doskonałością wszystkie stworzenia widzialne”⁸. Odnośnie do istot anielskich w chrześcijaństwie funkcjonowało wiele nazw, które zostały przejęte z tradycji starotestamentalnej (np. *Anioł Jahwe, anioł Pana, synowie Boży, aniołowie Boży, sługi, święci, pełni mocy, pełni chwały, wojsko niebieskie*⁹). Polska nazwa *anioł* pochodzi od greckiego *ἄγγελος* (*angelos*)¹⁰ (co dosłownie znaczy ‘posłaniec, zwiastun’, także ‘anioł’¹¹), a do polszczyzny dostała się za pośrednictwem łacińskiego *angelus*. W Biblii wyraz ten pojawia się 314 razy¹² na oznaczenie duchów służących Bogu i „posłanych na pomoc starającym się osiąść zbawienie” (Hbr 1, 14)¹³.

Ponieważ już w Piśmie Świętym wskazywane są różne klasy bytów anielskich¹⁴, wielu teologów czy myślicieli chrześcijańskich starało się tworzyć hierarchie aniołów. Tradycyjną i najbardziej znaną opracował Pseudo-Dionizy

⁷ „Pytasz, jak się nazywa ta natura? – Duch. Pytasz o funkcję? – Anioł”, cyt. za: *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994, nr 329. Wkład do nauki o aniołach – oprócz św. Augustyna – wnieśli również św. Bonawentura oraz św. Tomasz z Akwinu. Myśl św. Tomasza o aniołach zdominowała teologię aż do XX w. Według niego aniołowie istnieją jako czysta forma, są więc bytami duchowymi, bezcielesnymi, a co za tym idzie – nieśmiertelnymi, zob. M. Kowalczyk, *Traktat o stworzeniu*, Warszawa 2007 (*Dogmatyka*, t. 6), s. 151.

⁸ *Katechizm...*, nr 330.

⁹ M. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 133.

¹⁰ Tak w Septuagincie przetłumaczono hebrajskie מלאך (*malach*), co pierwotnie znaczyło czynność posyłania kogoś, dlatego za aniołów uważano posłańców w ogóle, zob. *ibidem*.

¹¹ Grecki *ἄγγελος* to pierwotnie najczęściej ziemski posłaniec, często reprezentujący władzę, więc o dużych uprawnieniach, zob. F.M. Rosiński, *Aniołowie w Nowym Testamencie*, [w:] *Anioł w literaturze i w kulturze*, t. 2, red. J. Ługowska, Wrocław 2005, s. 14.

¹² Na temat aniołów w Biblii zob. np. S. Ciupka, *Aniołowie podczas Paruzji Jezusa Chrystusa*, Kraków 2006; M. Kowalczyk, *op. cit.*; F.M. Rosiński, *op. cit.* Jak pisze Rosiński, „w okresie intertestamentalnym i nowotestamentalnym anioły i inne dobre duchy o bliżej niesprecyzowanym charakterze – aczkolwiek nigdy nie należały do centralnych postaci w Biblii ani nie odgrywały w niej pierwszoplanowej roli, ani nie były obiektami adoracji – to jednak w egzegezie i teologii judaistycznej, apokryfach i wierzeniach ludowych stały się przedmiotem szczególnego zainteresowania; powszechnie przypisywano im znaczącą rolę w różnego rodzaju zdarzeniach świata, zjawiskach przyrody i dziejach ludzkich”, zob. F.M. Rosiński, *op. cit.*, s. 15.

¹³ Zob. *Słownik teologii biblijnej. Dzieło zbiorowe*, red. X. Léon-Dufour, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 48–51. Również duchy służące szatanowi nazywane są aniołami, np. Ap 12, 7; Mt 25, 41.

¹⁴ Przykładowo zwierzchności, władze, moce, panowania, trony (por. Rz 8, 38; 1 Kor 15, 24; Kol 1, 16; Ef 1, 21).

Areopagita¹⁵). Według niego istnieje dziewięć chórów anielskich podzielonych na trzy triady¹⁶. Koncepcja mnicha była dużo szersza, systematyzowała bowiem cały świat chrześcijański¹⁷.

Kult aniołów istnieje od początków Kościoła katolickiego, ale jest to kult wyraźnie odróżniany od kultu Boga¹⁸. Potwierdzają go teksty liturgiczne, zwłaszcza formularze mszalne o aniołach, świątynie budowane ku czci aniołów, wskazania liturgiczno-homiletyczne¹⁹. Jeśli zaś chodzi o sformułowania dogmatyczne, nie są one liczne. Jak czytamy w encyklopedii *Chrześcijaństwo. Święci, zakony, sanktuaria*, „Magisterium Kościoła katol. natomiast zachowało umiar w sformułowaniach, np. wypowiedziach soborowych (Sobór Laterański IV 1215 i Watykański I 1870) jako dogmat wiary stawiany jest fakt stworzenia aniołów przez Boga [...] wszystko wskazuje na to, że tylko ten fakt jest dogmatycznie orzeczone w dziedzinie angelologii”²⁰.

Zebrany materiał imienniczy zawiera 20 jednostek (nadanych 351 razy) odsyłających do katolickiej nauki o aniołach i został zebrany w wyniku kwerendy przeprowadzonej w archiwach kilku małopolskich klasztorów (karmelitanek bosych na ul. Wesołej w Krakowie, dominikanek w Krakowie, wizytek w Krakowie, bernardynek w Tarnowie, augustianek w Krakowie oraz prezentek w Krakowie). Pozostałe onimy pochodzą z materiałów zgromadzonych przez s. Małgorzatę Borkowską, której bardzo dziękuję za udostępnienie źródeł do badań²¹. Pod względem znaczenia teologicznego wyekscerpowane imiona można podzielić na kilka grup:

1. Imiona odsyłające do aniołów
2. Imiona odsyłające do archaniołów
  - a) odsyłające do chóru archaniołów
  - b) zawierające imiona własne archaniołów

¹⁵ Większość badaczy przyjmuje, że był on anonimowym autorem syryjskim, żyjącym na przełomie V i VI w. mnichem, który ukrył swoje prawdziwe imię, zob. T. Dzidek, *Mistrzowie teologii – konwersatoria: Pseudo-Dionizy Areopagita*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TD/mistrzowie/pse_dion.html [dostęp: 21.11.2023].

¹⁶ „W księdze *O hierarchii niebieskiej* prezentuje on systematyczny opis świata, przedstawiając w szczegółach organizację aniołów. Według niego, aniołowie nie są równi w doskonałości, rozumie ani potędze. Dlatego są różne ich kategorie. Wszyscy tworzą trzy hierarchie po trzy chóry: serafini, cherubini, trony; panowania, cnoty, potęgi; książęta, archaniołowie, aniołowie [...]. Wszystkie hierarchie przenikają się. Każdy z aniołów jest indywidualny. Ma swoją odrębną osobowość”, zob. W. Niewęgłowski, J. Rosikoń, *Anioły*, Warszawa 2006, s. 39.

¹⁷ R. Giorgi, *Aniołowie i demony*, red. M. Jendryczko, tłum. T. Łozińska, Warszawa 2007, s. 294.

¹⁸ Podział kultu według teologii klasycznej: *cultus patriae* – kult uwielbienia, adoracji, należny tylko Bogu, *cultus duliae* – czci, pochwały, należny aniołom i świętym oraz *cultus hyperduliae* – szczególnej czci, należny Najświętszej Maryi Pannie, zob. M. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 170.

¹⁹ Por. *ibidem*, s. 167–168.

²⁰ *Chrześcijaństwo. Święci, zakony, sanktuaria*, red. B. Kaczorowski, wyd. D. Borowska-Mostafa, Warszawa 2007, s. 43.

²¹ Są to imiona z takich zakonów jak: klaryski, norbertanki, bernardynki, benedyktyнки, dominikanki, karmelitanki bose, wizytki. Nie we wszystkich domach tych zgromadzeń były i są zmieniane imiona, zatem w analizie uwzględniono jedynie te, w których ta praktyka funkcjonowała.

3. Imiona odsyłające do cherubinów
4. Imiona odsyłające do serafinów

Imiona odsyłające do aniołów

Wyraz *aniołowie* w języku polskim funkcjonuje w znaczeniu ‘istota nadprzyrodzona pośrednicząca między Bogiem a ludźmi, uosabiająca doskonałość i dobroć, przedstawiana w malarstwie i rzeźbie w ludzkiej postaci ze skrzydłami’²². Z kwalifikatorem „religijny” znajdujemy definicję *anioła stróża*: ‘w religiach chrześcijańskich: anioł czuwający nad człowiekiem od chwili jego narodzin’²³. W Biblii aniołowie przedstawiani są jako istoty nadprzyrodzone służące Bogu, „obdarzone wolnością dokonywania wyborów moralnych i jako takie podlegają też sądowi”²⁴. Ojcowie Kościoła zakładali istnienie świata anielskiego jako poświadczanego przez Pismo Święte, a Kościół zdogmatyzował fakt stworzenia aniołów²⁵.

Imiona odsyłające do aniołów stanowią najliczniejszą spośród omawianych grup imion. Nawiązania do aniołów można odnaleźć w pierwszym imieniu (i jedynym), w pierwszym imieniu stanowiącym element w złożonej strukturze (imię pierwsze z dwóch lub więcej, imię + predykat), w drugim imieniu lub w predykanie.

Jako pierwsze i jedyne imię wystąpiły takie onimy jak: *Aniela* (92 razy), *Angelika* (4 razy), *Angela* (13 razy), *Angella* (1 raz), *Angelina* (3 razy) – łącznie 113 wystąpień. Wszystkie nawiązują do nazwy *anioł*, czy to w wersji spolszczonej, czy obcej (gr. *Angelos*, łac. *angelus*). Znaczenie teologiczne tych imion odnosi się do etymologii wyrazu *anioł* (jak już wspomniano, gr. *angelos* znaczyło pierwotnie ‘posłaniec’²⁶). Imiona te, nadawane zakonniczy, miały zatem zapewne podkreślać jej wybraństwo, posłanie przez Boga czy to do innych ludzi, czy do wybranych zadań realizowanych w powołaniu. Imiona o tej teologicznej treści albo przybierały postać imion występujących już (częściej lub rzadziej) w polskim systemie antroponimicznym, jak *Aniela*, *Angelika*, *Angela*, albo były tworzone jednorazowo, np. poprzez zastosowanie geminaty *Aniella*, *Angella*. W przypadku tych nazw osobowych trudności rodzi ustalenie motywacji imienia zakonnego, bowiem możliwe, iż imię takie odsyła bezpośrednio właśnie do znaczenia etymologicznego, które staje się znaczeniem teologicznym, ewentualnie u podstaw nadania takiego imienia

²² *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1, Warszawa 2008, s. 85.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, konsult. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. A. Karpowicz et al., Warszawa 1999, s. 14. W słowniku tym znajdujemy informację, że Izraelici nie zgodziliby się z nazywaniem wszystkich istot duchowych służących Bogu aniołami, gdyż wyraz *anioł* oznaczał ‘posłańca’, a nie wszyscy byli posłańcami. „Niebiańscy pomocnicy Boga często byli czymś znacznie więcej niż tylko zwykłymi posłańcami [...]. Terminu «wysłannik» [...] używa się tak często w opisach spotkań tych istot z ludźmi, że staje się on terminem ogólnym oznaczającym wszystkie, oprócz Boga, istoty nadprzyrodzone”, zob. *ibidem*.

²⁵ *Chrześcijaństwo...*, s. 43.

²⁶ W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 18.

stoi osoba świętego noszącego dane imię²⁷. W niektórych jednak przypadkach znaczenie teologiczne nawiązujące do angelologii nie nastęrcza wątpliwości, bowiem w dodatkowych informacjach o zakonnicach można odnaleźć informację o jej duchowości czy działalności, np. że należała ona do Bractwa Aniołów Stróżów²⁸.

Aniela, *Angela* i *Angelika* wystąpiły także jako pierwsze imię w imionach złożonych (*Aniela* – 22 razy, *Angela* – 4 razy, *Angelika* – 2 razy), np. *Aniela Konstancja od św. Franciszka*, *Angela Teresa od Najświętszego Sakramentu*, *Angelika Maria*, *Aniela Felicjana od Ofiarowania NMP* itp. W tej grupie znajdują się również kolejne jednostki odsyłające do angelologii, są to takie imiona jak: *Aniella Augustyna* oraz *Aniola*²⁹ *od Trójcy Świętej* (pierwsze utworzone poprzez zastosowanie geminaty, drugie wskutek derywacji paradygmatycznej).

W imionach złożonych jako drugie imię wystąpiły: *Aniela* (12 razy, np. *Teresa Aniela od św. Józefa*), *Angelika* (9 razy, np. *Zofia Angelika*), *Angela* (6 razy, np. *Maria Angela od Opatrzności*), *Angelina* (1 raz, *Maria Angelina od Niepokalane-go Poczęcia NMP*) oraz męska forma *Aniol* w funkcji żeńskiego imienia (1 raz, *Maria Aniol z Góry Karmelu*).

Ponadto treści teologiczne odsyłające do nauki o aniołach odnaleźć można również w predykatach dołączanych do imion w niektórych zgromadzeniach. Do aniołów w predykacie odesłano 16 razy, a predykaty te odnotowano w 4 wariantach: *od Aniołów* (7 razy), *od świętych Aniołów* (6 razy), *od świętych Aniołów Stróżów*³⁰ (1 raz) oraz pośrednio odsyłające do treści angelologicznych: *od Najświętszej Marii Panny Anielskiej* (2 razy).

Analizując powyższe imiona w aspekcie diachronicznym, można zaobserwować, że najwięcej imion odsyłających znaczeniem teologicznym do aniołów pochodzi z wieku XVIII, w stuleciach kolejnych liczba nadań spada, ale zwiększa się liczba tworzonych wariantów formalnych antroponimów odsyłających do

²⁷ H. Fros i F. Sowa (*Księga imion i świętych*, t. 1, Kraków 1997, s. 179–186) wymieniają następujące święte i błogosławione o imieniu *Aniela*: *Aniela z Foligno*, *Aniela Merici*, *Aniela Salawa*, *Aniela Astorch*, *Aniela od Krzyża*, *Aniela (Angela) Truskowska*. Kościół katolicki wspomina także dwie zakonnice o imieniu *Angelina*: *Angelina z Marciano* oraz *Angelina Brankovič* (ibidem, s. 175–176).

²⁸ Przykładowo w *Leksykonie zakonnicy polskich* znajdujemy informację o s. Kaszewskiej, imię zakonne Aniela, imię chrzestne nieznane, „zapisana w 1723 roku do bractwa Aniołów Stróżów”, zob. M. Borkowska, *Leksykon zakonnicy polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemia Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008, s. 273.

²⁹ O ile imiona *Aniela*, *Angelika* czy nawet imiona z geminaty, jak np. *Aniella*, mogą nastęrcza trudności z określeniem motywacji, o tyle to imię z pewnością odsyła do treści angelologicznych.

³⁰ Aniołowie stróżowie w teologii katolickiej to „rozumne i niematerialne duchy, którym Bóg wyznaczył zadanie otoczenia troską ludzi (zob. Mt 18, 10; Dz 12, 15). W Starym Testamencie aniołowie opiekują się jednostkami (Tb 5, 1–12, 21; Ps 91, 11–12), małymi grupami narodu (Dn 3, 24–28), a nawet całymi narodami (Dn 10, 13–21)” (G. O’Collins, E.G. Farrugia, *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim*, tłum. J. Ożóg, B. Żak, Kraków 2002, s. 22). Fros i Sowa podkreślają trwałość przekonania w chrześcijaństwie o tym, że anioła stróża posiada każdy wierzący, jak piszą: „nie jest ono formalnie wyrażone w Piśmie Świętym, a Kościół nie określa go uroczysto jako prawdy wiary, mimo to posiada powszechne uznanie chrześcijan i zawsze uchodziło za rzecz solidnie uzasadnioną przez patrystyczne rozumienie licznych wypowiedzi Biblii”, zob. H. Fros, F. Sowa, *Księga...*, t. 1, s. 188–189.

tych samych treści teologicznych (np. *Angella* – XX w., *Aniola* – XX w., *Aniol* – XIX w.). Liczbowo przedstawia się to następująco: w wieku XVII nadano 37 takich imion zakonnych, w XVIII – 84, w XIX – 36, w pierwszej połowie stulecia XX – 5.

Imiona odsyłające do archaniołów

Archaniołowie, według Pseudo-Dionizego Areopagity, tak jak aniołowie należą do trzeciej triady. Archaniołowie (gr. *archaggeloi*) są postaciami biblijnymi, według *Słownika wiedzy biblijnej* to „główni aniołowie lub aniołowie wysokiej rangi”³¹. Z kolei *Uniwersalny słownik języka polskiego* tak definiuje leksem *archanioł*: ‘łac. kośc. *archangelus*; w chrześcijaństwie, judaizmie i islamie: anioł przeznaczony przez Boga do szczególnych funkcji posłanniczych wobec ludzi’³².

W analizowanym materiale dwa imiona zakonnic odsyłają do archaniołów w znaczeniu ogólnym, czyli do całego chóru. O wiele więcej jest jednak nawiązań do archaniołów, których – z zapisu biblijnego – znamy z imienia.

Imiona odsyłające do chóru archaniołów

Imię *Archaniela*, które odsyła do spolszczonej nazwy *archanioł*, w analizowanym materiale wystąpiło 4 razy, a odnoszące się do wariantu łacińskiego *Archangela* notuje 2 wystąpienia. Imię *Archangela* wystąpiło tylko w XVIII w. (2 razy), natomiast antroponim *Archaniela* odnotowano od XVII do XX w. (1 raz w każdym stuleciu).

Imiona zawierające imiona własne archaniołów

Pierwszą grupę stanowią tutaj imiona odsyłające do św. Rafała Archanioła, który jest postacią biblijną. W Księdze Tobiasza poznajemy go jako „jednego z siedmiu aniołów, którzy stoją w pogotowiu i wchodzą przed majestat Pański” (Tb 12, 15). Księgi pozabiblijne, zarówno żydowskie, jak i chrześcijańskie, „nazywają Rafała jednym z siedmiu najwyższych duchów niebieskich, księciem aniołów i mówią o jego roli w życiu ludzi. Czynią go wreszcie opiekunem podróżujących i niejako typowym aniołem stróżem”³³.

W tej grupie imion należy wskazać żeńskie antroponimy derywowane od męskiego imienia *Rafał*, którymi w analizowanym materiale są takie imiona zakonne, jak: *Rafaela* (7 razy), *Rafaelina* (1 raz), *Rafała* (1 raz), *Rafalina* (1 raz). Można stwierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że imię *Rafaela* odsyła w swej teologicznej treści do postaci archanioła Rafała, ze względu na postać formalną tego imienia, nawiązującą do jego hebrajskiej formy³⁴. Pozostałym imionom może

³¹ „W Biblii nie występuje forma liczby mnogiej”, zob. *Słownik wiedzy biblijnej...*, s. 31.

³² *Uniwersalny słownik...*, s. 115. „W sztuce archaniołowie są ukazywani od V w. jako postacie odziane w białe szaty, z berłem, mieczem i lilią w dłoniach”, zob. *Chrześcijaństwo...*, s. 58.

³³ H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 5, Kraków 2004, s. 15.

³⁴ Co prawda jest błogosławiona Rafaela (zob. H. Fros, F. Sowa, *Księga...*, t. 5, s. 12–13), ale mało znana w Polsce. Również przeprowadzone przeze mnie wywiady z zakonnicami potwierdzają motywację angelologiczną imienia *Rafaela*.

patronować archanioł Rafał lub święci, którzy nosili imię *Rafał*³⁵. Nie ma w analizowanych imionach dodatkowych informacji, które pozwoliłyby rozstrzygnąć ową motywację.

Imiona z tej grupy najczęściej wystąpiły w stuleciu XIX – 6 razy, w tym też wieku pojawiły się warianty: *Rafała* – 3 razy, *Rafała* – 1 raz, *Rafalina* – 1 raz, *Rafaelina* – 1 raz. Ponadto imię *Rafała* wystąpiło: 1 raz w XVII w., 2 razy w XVIII i 1 raz w pierwszej połowie XX w.

Druga grupa to nazwy własne nawiązujące do imienia św. Gabriela Archanioła – postaci znanej z Biblii, na kartach której pojawia się kilkakrotnie (w Księdze Daniela i parę razy w Ewangelii św. Łukasza). Archanioł ten najczęściej kojarzony jest ze sceną Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Jak podają autorzy *Księgi imion i świętych*, „tradycja chrześcijańska zaliczyła go do siedmiu archaniołów, wyposażonych w szczególne znaczenie i funkcje. Podobnie rzecz ma się z późną tradycją żydowską, literaturą talmudyczną oraz przeświadczeniami w islamie”³⁶.

W analizowanym materiale 21 razy wystąpiło imię **Gabriela**, które może być motywowane postacią archanioła Gabriela, choć motywacja ta nie zawsze jest oczywista³⁷. Niemniej jednak w niektórych imionach można odnaleźć potwierdzenie takiej etymologii – imię jest wówczas pełniejsze pod względem treści teologicznej dzięki dobranym komponentom, np. *Maria Gabriela od Zwiastowania NMP* w centrum stawia osobę Maryi, która ma być wzorem osobowym dla nosicielki imienia, a szczególnej uwadze (np. kontemplacji w życiu) zakonnicy powierzone jest wydarzenie Zwiastowania przez archanioła Gabriela. W tym onimie znaczenie teologiczne jest jasne i nie pozostawia wątpliwości, że imię *Gabriela* odsyła do archanioła. Podobnej motywacji można się dopatrywać w takich imionach jak: *M. Gabriela od Zwiastowania*, *Gabriela od Pana Jezusa Maleńkiego* czy w antroponimach zestawiających imię *Gabriela* z Matką Boską: *Maria Gabriela*, *Gabriela od Matki Boskiej*.

Również w imieniu *Michaela Gabriela*, ze względu na zestawienie dwóch imion, którym patronują święci archaniołowie, z dużym prawdopodobieństwem możemy mówić o treści angelologicznej. Informacją zewnętrzną językową, która może pomóc w rozstrzygnięciu motywacji, jest fakt nadawania podczas obłóczyn w tym

³⁵ W Polsce najbardziej znanym świętym o tym imieniu jest Rafał Kalinowski. Ponieważ był karmelitą, można się spodziewać, że zwłaszcza w zakonach karmelitańskich przykład jego życia jest wskazywany siostronom, a więc może patronować imieniu. Dotyczy to jednak tylko imion nadawanych w ostatnich dwóch dekadach XX w., bowiem beatyfikacja Rafała Kalinowskiego odbyła się w 1983, a kanonizacja w 1991 r. Na temat świętych o imieniu Rafał zob. H. Fros, F. Sowa, *Księga...*, t. 5, s. 15–18.

³⁶ H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 2, Kraków 1997, s. 413–414. Islamiści wierzą, że to właśnie Gabriel został posłany do Mahometa.

³⁷ Podobnie jak w przypadku innych imion, które posiadają swoich „świętych nosicieli”. Jednakże w przypadku imienia Gabriela jest duże prawdopodobieństwo, że większość imion motywowana jest właśnie postacią archanioła. Przemawia za tym fakt, że błogosławione o tym imieniu żyły dopiero w XX w., a ich beatyfikacje miały miejsce pod koniec wieku XX (1983 – Maria Gabriela od Jedności) albo w stuleciu XXI (2007 – Gabriela od św. Jana od Krzyża). Natomiast mężczyźni o imieniu Gabriel, wspomniani przez Kościół, nie są w Polsce szczególnie znani, zob. ibidem, s. 415–420.

samym roku trzem kolejnym siostronom imion o podobnym znaczeniu teologicznym, np. *Gabriela, Rafaela, Michaela*.

Imię *Gabriela* w XIX w. wystąpiło 10 razy, w XVII – 2 razy, w XVIII – 6 razy, a w XX – 3 razy.

Trzecia grupa imion odsyła do św. Michała Archanioła, którego kult spośród trzech znanych z imienia archaniołów jest najbardziej rozpowszechniony. W Starym Testamencie przedstawiony został jako jeden z najpotężniejszych duchów, „niebieski wódz Izraela”³⁸, występuje także w Apokalipsie św. Jana³⁹ oraz w tekstach niekanonicznych (np. w Księdze Henocha, Apokalipsie Barucha i Apokalipsie Mojżesza). Rolę Michała jako anioła, który dostaje od Boga szczególnie wymagające zadania, podkreślali także pisarze wczesnego chrześcijaństwa (Tertulian, Orygenes, Hermas, Didymus)⁴⁰. Wspomnienie św. Michała Archanioła, razem ze św. Rafałem i Gabrielem, obchodzone jest w Kościele katolickim 29 września.

W tej grupie imion wystąpiły imiona derywowane – zarówno za pomocą derywacji paradygmatycznej, jak i afiksальной – od męskiego imienia *Michał*: ***Michała, Michalina*** oraz zachowujące hebrajski pierwiastek teoforyczny *-el* imię ***Michaela***.

Imię *Michalina* samodzielnie wystąpiło 42 razy, a jako część imienia podwójnego – 10 razy (ten wariant ani razu nie pojawił się w predykacie), imię *Michała* odnotowano tylko 1 raz jako imię drugiej formy *Maria Michała*, zaś imię *Michaela* samodzielnie wystąpiło 6 razy i po 4 razy jako imię pierwsze w imieniu złożonym i jako drugie (brak w predykacie).

W predykatach natomiast znajduje się męskie imię *Michał* w postaci *od świętego Michała* (18 razy) albo w precyzującym treści angelologiczne wariante *od świętego Michała Archanioła* (5 razy).

XVIII i XIX wiek to okresy, w których imiona motywowane postacią św. Michała Archanioła są najczęściej nadawane. W XVII w. bowiem mamy jedynie 3 nadania, zaś już w wieku XVIII – 29, a w XIX – 31. W pierwszej połowie XX w. imię *Michalina* wystąpiło 4 razy.

Imiona odsyłające do cherubinów

Nazwa *cherubin* to określenie ‘jednego z celniejszych aniołów’⁴¹, które do języka polskiego dostało się z greckiego *χερούβ*⁴² (cherub) za pośrednictwem łacińskiej formy *cherubin*. W Biblii, która jest źródłem tej nazwy, występuje ona 87 razy⁴³. Jak

³⁸ H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 4, Kraków 2000, s. 280.

³⁹ Interpretacja słów z Apokalipsy (12, 7) leży u podstaw uznawania św. Michała Archanioła za pogromcę szatana.

⁴⁰ Zob. np. H. Fros, F. Sowa, *Księga...*, t. 4, s. 280–281.

⁴¹ B.S. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1860, s. 239.

⁴² Słowem *χερούβ* (cherub) tłumacze LXX oddali hebr. słowo בורק (kerüb), które pochodzi od asyryjskiego *karibu* oznaczającego modlącego się.

⁴³ Na temat cherubów jako tronu Jahwe zob. T. Brzegowy, „*Miasto Boże*” w *Psalmach*, Kraków 1989, s. 105–112. W. Niewęglowski i J. Rosikoń (*op. cit.*, s. 40) piszą, że cherubini to „powiernicy, [którzy] wyobrażają wiedzę Boga”.

zaznacza Roger de Vaux, „cherubini byli przedstawiani jako skrzydlate, czworonożne zwierzęta. Postaci te łączyły w sobie cechy ludzkie ze zwierzęcymi”⁴⁴. Według Pisma Świętego ich rolą jest pilnowanie raju oraz tworzenie siedziby Boga⁴⁵.

W analizowanym materiale antroponimicznym wystąpiło imię **Cherubina** (16 razy). Imię to w zakonach żeńskich funkcjonuje jako samodzielne (11 razy), jako pierwsze w złożonym antroponimie (3 razy, *Cherubina Józefa od Serca Pana Jezusa*, *Cherubina Onufria od Opieki NMP*, *Cherubina Waleria od Trójcy Przenajświętszej*) albo jako drugie w złożonym antroponimie (2 razy, *Urszula Cherubina od św. Jana Chrzyciela*, *Franciszka Cherubina od NSPJ*). Nie wystąpiło w predykacie.

Imię to nie pojawia się w XVI ani w XVII w., a dopiero w stuleciu XVIII (6 razy). W wieku XIX występuje 9 razy, a w pierwszej połowie XX w. tylko raz.

Imiona odsyłające do serafinów

Nazwa *serafin*, która stała się podstawą imion z tej grupy, do polszczyzny dostała się z języka hebrajskiego שָׂרָפִים. (*seraphim* ‘płonący, palący’) przez grekę (*σεραφεῖμ*) i łacinę (*seraphin*)⁴⁶ i również ma proveniencję biblijną⁴⁷. W *Słowniku mitów i tradycji kultury* Władysława Kopalińskiego czytamy, że jest to: ‘nazwa istot sześcioskrzydłych, unoszących się w wizji Izajasza nad tronem Boga; według chrześcijańskich egzegetów serafini byli ognistymi aniołami z najwyższego w hierarchii chóru anielskiego, zwanymi także aniołami miłości’⁴⁸.

W analizowanym materiale wystąpiło imię **Serafina** (60 razy – jako samodzielne imię (52 raz), jako pierwsze w złożonym antroponimie (1 raz, *Serafina Onufria od Trzech Króli*) albo jako imię drugie w złożonym onimie (7 razy, np. *Maria Serafina od Wszystkich Świętych*, *Helena Serafina*, *Klara Serafina od Najświętszego Sakramentu*).

Podobnie jak w przypadku imienia *Cherubina* również *Serafina* nie wystąpiła w predykacie. Natomiast jest imieniem częściej nadawanym niż *Cherubina*, a jego początki jako imienia zakonnego można odnaleźć w wieku XVII (odnotowano je 4 razy). Najliczniej występowało w wieku XVIII (27 razy), zaś w XIX nadano je w zakonach 22 razy. W pierwszej połowie XX w. wystąpiło 7 razy.

⁴⁴ R. de Vaux, *O cherubinach i Arce Przymierza, o sfinksach-strażnikach i boskich tronach w tradycji Starożytnego Wschodu*, [w:] *Księga o aniołach*, red. H. Oleschko, Kraków 2002, s. 27. Por. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Kraków 1993, s. 148: ‘anioł wyższego rzędu w hierarchii chórów anielskich, zazwyczaj następny po serafinie; istota biblijna, przedstawiana zwykle z wielkimi skrzydłami, ludzką głową i zwierzęcym ciałem, uważana za strażnika miejsc świętych i sługę Boga’. Por. też H. Fros, F. Sowa, *Księga...*, t. 1, s. 549: ‘Cherubin [...] oznaczające anioła wyższego rzędu, wyrażające ‘pełnię mocy’’.

⁴⁵ Por. R. de Vaux, *op. cit.*, s. 27.

⁴⁶ W łacinie kościelnej zamieniono końcówkę -im na -in, zob. H. Fros, F. Sowa, *Księga...*, t. 5, s. 228.

⁴⁷ W Piśmie Świętym występuje jednak tylko dwukrotnie i to w jednej księdze – Izajasza.

⁴⁸ W. Kopaliński, *Słownik...* Refleksję kulturowo-teologiczną na temat serafinów przeprowadza T. Brzegowy (*Prorocy Izraela*, cz. 1, Tarnów 1999, s. 71–72), dokonując egzegezy ksiąg prorockich.

W przeanalizowanych imionach zakonnych nadawanych w polskich zakonach⁴⁹ można wyodrębnić niemałą grupę imion, które znaczeniem teologicznym (stanowiącym w imionach zmienianych w zakonie szczególnie istotny element) nawiązują do treści katolickiej angelologii, rozwijanej w ciągu wieków od początków chrześcijaństwa. Imiona te pojawiły się w zakonach w stuleciu XVII, ale to wieki XVIII i XIX przynoszą największą liczbę nadań oraz w tych właśnie okresach tworzone są nowe antroponimy o wspomnianym znaczeniu teologicznym. Powstały one za pomocą znanych w antroponomii procesów derywacyjnych (derywacja afiksalna, paradygmatyczna) oraz zjawiska geminacji⁵⁰. Owo znaczenie teologiczne podkreślano niejednokrotnie poprzez nadawanie imion, w których łatwiejsze do odczytania było znaczenie etymologiczne, gdyż w imionach znajdowały się obce części (greckie lub łacińskie).

Bibliografia

Źródła

- Borkowska M., *Lexykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemia Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Brzegowy T., „*Miasto Boże*” w *Psalmach*, Kraków 1989.
- Brzegowy T., *Prorocy Izraela*, cz. 1, Tarnów 1999.
- Chrześcijaństwo. Święci, zakony, sanktuaria*, red. B. Kaczorowski, wyd. D. Borowska-Mostafa, Warszawa 2007.
- Ciupka S., *Aniołowie podczas Paruzji Jezusa Chrystusa*, Kraków 2006.
- Crystal D., *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Nowy Jork 1997.
- Dizionario degli Istituti di Perfezione*, red. G. Pelliccia, G. Rocca, t. 6, Roma 1980.
- Giorgi R., *Aniołowie i demony*, red. M. Jendryczko, tłum. T. Łozińska, Warszawa 2007.
- Fros H., Sowa F., *Księga imion i świętych*, t. 1–5, Kraków 1997–2004.
- Kaleta Z., *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Kraków 2005, s. 15–36.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Kraków 1993.
- Kowalczyk M., *Traktat o stworzeniu*, Warszawa 2007 (*Dogmatyka*, t. 6), s. 17–288.
- Kucharska-Dreiss E., *Teolingwistyka – próba popularyzacji terminu*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań 2004, s. 23–30.
- Linde B.S., *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1860.
- Malec M., *Imiona*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Kraków 2005, s. 97–118.
- Malec M., *Zjawisko geminacji w antroponomii polskiej*, [w:] *Najnowsze przemiany nazewnicze*, red. E. Jakus-Borkowa, E. Nowik, Warszawa 1998, s. 299–305.

⁴⁹ Jak już wspomniano, w analizie uwzględnione zostały tylko imiona zakonne ze zgrupowań i domów, w których następowała zmiana imienia.

⁵⁰ Na temat geminacji w antroponomii zob. M. Malec, *Zjawisko geminacji w antroponomii polskiej*, [w:] *Najnowsze przemiany nazewnicze*, red. E. Jakus-Borkowa, E. Nowik, Warszawa 1998, s. 299–305.

- Niewęglowski W., Rosikoń J., *Anioły*, Warszawa 2006.
- O'Collins G., Farrugia E.G., *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim*, tłum. J. Ożóg, B. Żak, Kraków 2002.
- Rosiński F.M., *Aniołowie w Nowym Testamencie*, [w:] *Anioł w literaturze i w kulturze*, t. 2, red. J. Ługowska, Wrocław 2005, s. 13–33.
- Słownik teologii biblijnej. Dzieło zbiorowe*, red. X. Léon-Dufour, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań 1990.
- Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, konsult. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. A. Karpowicz et al., Warszawa 1999.
- Theolinguistics*, red. J.-P. van Noppen, Bruksela 1981.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1, Warszawa 2008.
- Vaux R. de, *O cherubinach i Arce Przymierza, o sfinksach-strażnikach i boskich tronach w tradycji Starożytnego Wschodu*, [w:] *Księga o aniołach*, red. H. Oleschko, Kraków 2002, s. 25–32.
- Zmuda E., *(Nie)zależność imion zakonnych od chrzestnych (na przykładzie imion karmelitów bosych)*, „Socjolingwistyka” 2017, nr 31, s. 191–204.
- Zmuda E., *Nominacje istot duchowych w pismach wybranych mistyków*, Kraków 2012.

Netografia

- T. Dzidek, *Mistrzowie teologii – konwersatoria: Pseudo-Dionizy Areopagita*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TD/mistrzowie/pse_dion.html [dostęp: 21.11.2023].